

Steun – Herstel – Groei & Bestendiging

EVELYNE OFFERMAN & MICHIËL ASSELMAN

In de afgelopen jaren heeft Onderzoekend Orion van Stichting Orion een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling en verspreiding van Traumasensitief Onderwijs. Vanuit praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek draagt de stichting bij aan nieuwe kennis ten behoeve van traumasensitief werken in het onderwijs. Op basis van onderzoeksbevindingen worden in dit artikel de perspectieven van drie belangrijke belanghebbenden hierbinnen belicht: leerlingen, ouders en onderwijsprofessionals.

Leerlingen met emotionele en gedragsmoeilijkheden vormen een aanzienlijke uitdaging binnen het onderwijsstelsel. Hun aanhoudende emotionele, sociale en gedragsproblemen – vaak verbonden aan psychiatrische diagnoses – kunnen hun leerproces en sociale ontwikkeling verstoren en kunnen specialistische ondersteuning, zowel binnen de jeugdgezondheidszorg als het onderwijs vereisen. Deze leerlingen lopen, vanaf het moment dat zij hun reguliere schoolcarrière starten, een hoog risico op schorsing, schooluitval, verwijzing naar het speciaal onderwijs en beperkte leerresultaten.

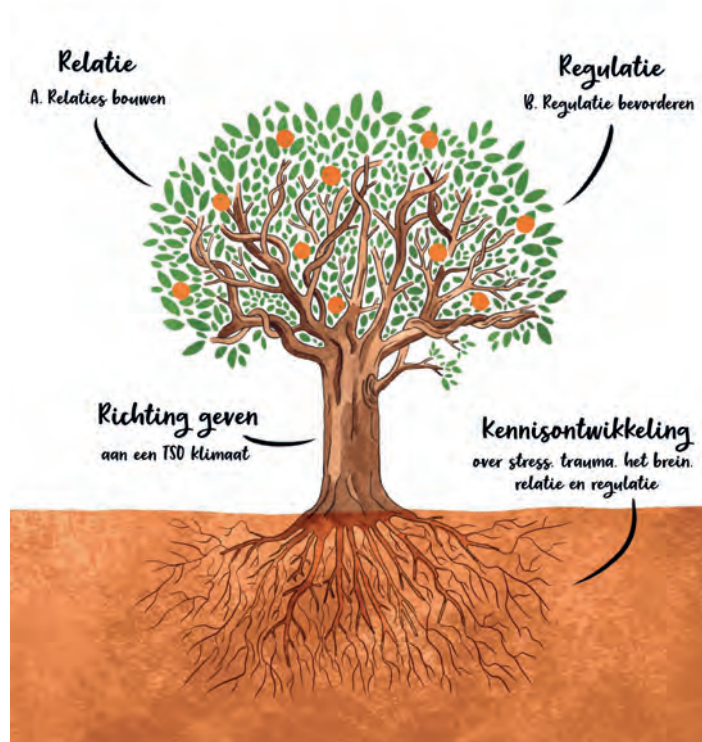
In het dagelijks werk in de scholen worden onderwijsprofessionals die met deze leerlingen werken vaak geconfronteerd met complexe klasdynamieken, emotionele spanningen, confrontatie met gevoelens van machteloosheid en beperkte praktische en inhoudelijke ondersteuning. Bovendien vormen spanningen in de samenwerking met ouders vaak een belangrijke bron van stress bij leerkrachten. Tegelijkertijd geven ouders van deze leerlingen aan dat ze zich verantwoordelijk of gemarginaliseerd voelen voor de problemen van hun kind. Dat ze te maken hebben met vijandige relaties met scholen en dat ze moeite hebben om de sterke kanten van hun kind erkend te krijgen.

Leerlingen

Ingrijpende jeugdervaringen (ACEs) kunnen de ontwikkeling van kinderen en jongeren verstoren of zelfs tijdelijk stilleggen. Als ACEs zich blijven opstapelen, kan het stress-respons systeem chronisch ontregeld raken met negatieve effecten op lichaams- en hersenfuncties als gevolg. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de opeenstapeling van ACEs onder Nederlandse kinderen in het regulier en het speciaal onderwijs een hard gegeven is en duidelijk samenhangt met het ontstaan van internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

Wat leerlingen meemaken vanuit meervoudig perspectief

Binnen stichting Orion is enkele jaren geleden onderzoek gedaan naar de ingrijpende jeugdervaringen (ACEs) van

Het Ontwikkelmodel TSO

Met in de groeilaag 'Relatie' specifiek aandacht voor de driehoek tussen leerling, ouders, en professionals

Inzichten uit onderzoek helpen om onder de ijsberg van het gedrag van leerlingen te kijken, van ouders en professionals. Zo krijgen we meer inzicht in wat nodig is voor steun, herstel, groei en het vasthouden daarvan. We presenteren een aantal belangrijke bevindingen.

leerlingen in het cluster 4-onderwijs. Daarbij zijn zowel de leerlingen zelf, als hun ouders bevestigd, over wat zij hadden meegemaakt. Ook is er aanvullend dossieronderzoek gedaan. Geen van deze informatiebronnen is op zichzelf volledig: leerlingen zullen zich niet alles herinneren of schamen zich om sommige dingen te delen, ouders zijn niet altijd op de hoogte van wat hun kind heeft meegemaakt en dossiers blijken regelmatig onvolledig. Om een zo volledig mogelijk beeld te krijgen van de ervaringen van deze leerlingen, zijn in recent onderzoek deze drie bronnen met elkaar gecombineerd.

De nieuwste cijfers schetsen een nog indringender beeld dan de eerste, al zorgwekkende bevindingen. Bijna 95% van de leerlingen heeft vier of meer ACEs meegemaakt, vrijwel alle leerlingen een vorm van mishandeling, en 91% heeft te maken gehad met huiselijke stressoren als de dood van een naaste, scheiding, psychiatrische problematiek bij ouders, armoede en een ouder in de gevangenis (Asselman & Offerman e.a., 2025).

De relatie tussen ACEs en gedragsproblemen nader onderzocht

Uit de literatuur weten we dat hoe meer ACEs een leerling meemaakt, hoe groter de kans is op het ontwikkelen van posttraumatische stressklachten (PTSS). PTSS-klachten hangen vervolgens weer samen met het ontwikkelen van zowel internaliserende als externaliserende gedragsproblemen. De opeenstapeling van ACEs beïnvloedt de ontwikkeling en werking van het brein. Als gevolg daarvan kunnen, naast een overmatig actief alarmsysteem, de hoger gelegen hersengebieden zich minder of anders ontwikkelen. De executieve functies die daar gelegen zijn – zoals plannen, organiseren, impulscontrole en emotieregulatie – spelen een cruciale rol in het gedrag

van leerlingen. Een beperkt executief functioneren blijkt een belangrijke voorspeller voor uiteenlopende gedragsproblemen. In dit onderzoek is gekeken of PTSS-klachten en problemen met executief functioneren kunnen verklaren waarom cluster 4-leerlingen gedragsproblemen ontwikkelen na ACEs.

Wat we vonden:

1. Posttraumatische stressklachten en problemen in het executief functioneren zijn een essentiële schakel in de relatie tussen ACEs en internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

2. Het sterkste verband is gevonden tussen ACEs, posttraumatische stressklachten en internaliserende gedragsproblemen.

Wat het betekent:

1. Weten hoe vaak ACEs voorkomen en wat ze doen met leerlingen, én **begrijpen welke rol posttraumatische stressklachten en executief functioneren spelen bij hun gedrag**, is een belangrijke stap naar betere, traumasensitieve manieren om leerlingen met ernstige gedrags- en emotionele problemen te ondersteunen.

2. Bij leerlingen met (beginnende) gedrags- en emotionele problemen is **het uitvragen van zowel ACEs als PTSS-klachten** van belang. Nog steeds worden te weinig leerlingen en hun ouders op tijd verwezen naar traumagerelateerde hulp.

3. In de dagelijkse praktijk kunnen **leerkrachten positieve mentale gezondheidsactiviteiten inzetten** om het overactieve stresssysteem van hun leerlingen in balans te brengen, PTSS-klachten te verminderen en zo bij te dragen aan een veerkrachtigere basis van hun leerlingen. Voorbeelden hiervan zijn voorspelbare dagelijkse routines, diepe ademhalingsoefeningen, spierontspanning en mindfulness.

4. **Neem activiteiten voor (stress)regulatie op in het onderwijs- en jeugdhulpaanbod.** Lichaamsbeweging, mindfulness, yoga en begeleid spel blijken effectief te zijn in het verbeteren van het executief functioneren en zelfregulatievaardigheden. Deze activiteiten kunnen problemen zoals teruggetrokken of druk gedrag verminderen én zorgen voor betere schoolprestaties bij leerlingen met gedrags- en emotionele problemen.

“Als we ouders vanuit een traumasensitieve benadering echt als gelijkwaardige partners willen betrekken, vraagt dat dat we oog hebben voor wie zij zelf zijn”

Ouders

De hoge aantallen ingrijpende ervaringen die leerlingen in het speciaal onderwijs meemaken, vinden veelvuldig –maar niet uitsluitend– plaats binnen de gezinscontext. Hierbij kunnen hun ouder(s) direct en actief een rol spelen in deze ervaringen (bijv. door het plegen van mishandeling en/of verwaarlozing), zelf gelijktijdig met het kind slachtoffer zijn of getuige (bijv. bij huiselijk geweld) of te maken hebben met voortdurende stressoren, zoals armoede of een eigen (psychische/fysieke) ziekte. Naast de problemen die spelen binnen het gezin, worden ouders van leerlingen in het speciaal onderwijs geconfronteerd met geforceerde schoolwisselingen (68% van de leerlingen wisselt twee of meer keer van school) en maken onderdeel uit van een opeenstapeling van hulpverleningstrajecten (gemiddeld 10.5 hulpverleningstrajecten op de leeftijd van 11.5 jaar)¹.

Hoe vinden deze ouders het vertrouwen om zich steeds opnieuw te verbinden aan en open te stellen voor de volgende school, leerkracht en hulpverlener? Iedere school heeft doelen en wensen op het gebied van ouderparticipatie, ouderbetrokkenheid en samenwerking met ouders. Bij het uitblijven van ontwikkeling op deze vlakken, kan frustratie en verlies van energie en vertrouwen bij beide partijen optreden.

Onderzoekend Orion stelt zich de vraag hoe we als school de relatie met ouders van leerlingen met complexe ondersteuningsbehoeften kunnen versterken. Wat betekent het voor de relatie als we, net als bij leerlingen, achter het gedrag van ouders leren kijken? Als we kennis hebben van de levensloop van de ouders, de leefomstandigheden van het gezin en hoe ouders zich staande houden in de dagelijkse stress van opvoeding en andere zorgen? Hoe bieden we steun, die aansluit aan hen die in zoveel systemen en trajecten teleurstelling en wisseling hebben ervaren?

Als eerste stap is het van belang goed oog te hebben voor wat ouders zelf hebben meegemaakt. In een vragenlijstonderzoek gaven ouders van leerlingen met ernstige gedragsproblematiek in het speciaal onderwijs aan tot op heden gemiddeld 4.6 verschillende life events mee te maken / hebben gemaakt. Een deel van deze ervaringen heeft in de eigen jeugd plaatsgevonden. De meest gerapporteerde of opvallende type life events van ouders zijn: verlies van een dierbare (62.4%), emotionele mishandeling (52.1%), fysieke mishandeling (33.3%), huiselijk geweld (35.1%) en pesten (28.3%). En van niet-persoonlijke aard: een ernstig ongeluk (45.2%).

Aantal life events ouders van cluster 4 leerlingen:

1–3	37.3%
4–6	21.3%
≥7	29.8%

Daarnaast rapporteert 17% van de ouders stalking; arrestatie van een familielid: 15.1% en seksueel misbruik: 12.9%. Opvallend weinig werd aangegeven armoede (2.1%) en verwaarlozing (7.5%) te (hebben) ervaren.

Daarnaast is het belangrijk om oog te hebben voor de kwetsbaarheid en belasting van de ouders zelf. In ons onderzoek geeft 41.3% van de ouders van leerlingen met ernstige gedragsproblemen ervaart

¹ Zie het artikel 'Onderwijs, jeugdhulp & volwassen GGZ; de vruchten van samenwerking' in dit TSO magazine voor meer inzicht in deze cijfers.

problemen in de ouder-kind relatie binnen het (sub)klinische gebied. 52.6% ervaart ouderlijke depressieve gevoelens binnen het (sub)klinische gebied. 55.8% van de ouders ervaart problemen met het ouderschap binnen het (sub)klinische gebied.

Als we ouders vanuit een traumasensitieve benadering echt als gelijkwaardige partners willen betrekken, vraagt dat dat we oog hebben voor wie zij zelf zijn. Tijd en aandacht voor hoe het met hen zelf gaat, wat voor hen belangrijk is en hoe ze kijken naar wat er nodig is om de ontwikkeling van hun kind te bevorderen, is een eerste stap in het contact. Ook bij ouders helpt het om onder de ijsberg te kunnen kijken, om meer te begrijpen van hun eigen stress en frustraties, die in de zoektocht naar passende hulp en onderwijs voor hun kind vaak veel plek innemen. Binnen een traumasensitief onderwijsklimaat neemt de school het initiatief tot een open contact met ouders, vanuit een gevoel van gelijkwaardigheid en vertrouwen. En streeft ernaar een laagdrempelige, stevige en betrouwbare partner te zijn voor ouders, ook in (langdurig) stressvolle situaties.

*“Voor mij is het wij-
gevoel in het team
heel belangrijk:
het kleine dorp dat
je samen vormt
en waaraan je
bijdraagt”*

Professionals

Binnen Traumasensitief Onderwijs zijn warme, steunende relaties een essentieel element om te komen tot groei en herstel. Voor veel leerlingen kan die ene leerkracht of professional *het* verschil maken. Voor professionals kan het een uitdaging zijn om in de hectiek van het dagelijks werk op school om te gaan met complexe klasdynamieken, emotionele spanningen en de confrontatie met gevoelens van machteloosheid, die samen kunnen gaan met het werken met kwetsbare leerlingen.

Uit onderzoek onder andere beroepsgroepen, zoals de jeugdhulp en verslavingszorg, weten we dat professionals die werken met kinderen en hun gezinnen die veel mee hebben gemaakt, zelf een groter risico lopen om lichamelijke en/of emotionele klachten te ontwikkelen. Voor het onderwijs is hier nog weinig over bekend. Het lopend onderzoek van Onderzoekend Orion heeft daarom tot doel kennis en inzicht te vergroten over de gezondheid van professionals in het speciaal onderwijs en hun krachten en kwetsbaarheden. Daarnaast willen we graag weten welke steun de gezondheid van professionals versterkt en hoe deze factoren doorwerken op de kwaliteit van de relaties tussen leerkrachten en leerlingen.

Ervaringsdeskundigheid heeft in dit onderzoek een bijzondere plek. We vermoeden dat eigen ingrijpende of steunende ervaringen in de jeugd of in het volwassen leven een belangrijke rol kunnen spelen in de motivatie om te werken met kwetsbare leerlingen. Of dit zo is, en hoe dit doorwerkt in hoe je als professional eigen kwetsbaarheid en kracht kunt ervaren, is een belangrijk onderdeel van het lopende onderzoek.

In de eerste fase van het onderzoek zijn op negen locaties voor basis- en voort-

gezet speciaal onderwijs (cluster 3 en 4) open gesprekken gevoerd met een vertegenwoordiging van alle functies op de scholen: leerkrachten, zorgprofessionals, ondersteuners, management, etc. In de gesprekken was aandacht voor de bijzondere drijfveren van speciaal onderwijsprofessionals, welke cruciale krachten zij nodig hebben in het werk en waar zij kwetsbaarheid ervaren.

Uit de gesprekken kwam naar voren dat – wellicht niet verrassend – veel professionals in het speciaal onderwijs gemotiveerd zijn door de wens om van betekenis te zijn voor kwetsbare leerlingen. Ongeacht de specifieke doelgroep vormt deze betrokkenheid een belangrijke drijfveer om voor het speciaal onderwijs te kiezen. Tegelijkertijd bleek dat ook de directe werkomgeving en het team waarin men werkt minstens zo belangrijk zijn voor het ervaren van betekenis in het werk. Professionals gaven aan hoe essentieel het is om ergens bij te horen, onderdeel te zijn van een groter geheel en daarin gezien en gewaardeerd te worden. Deze sociale verbondenheid vormt een belangrijke basis om het werk met energie en toewijding te kunnen blijven doen.

Deze essentiële plek van gezamenlijkheid komt ook naar voren in de cruciale krachten die worden benoemd. Zonder het vermogen om het samen te doen, open te staan voor anderen, elkaar te zien en te vertrouwen, kan het werk niet goed gedaan worden. Dit vraagt van professionals belangrijke karaktereigenschappen, zoals flexibiliteit, kunnen relativeren, elke dag opnieuw kunnen beginnen en een lange adem. En daarbij, het vermogen tot reflectie: naar jezelf te kunnen kijken en je open te stellen voor wat er bij jezelf gebeurt en voor de hulp van de ander. Juist op dit meer persoonlijke stuk, geven veel onderwijsprofessionals aan dat het werk zwaar kan zijn en dat zij kwetsbaarheid kunnen ervaren. Een grote betrokkenheid, slapeloosheid, altijd aanstaan, over grenzen gaan en geen rust nemen zijn veel genoemde elementen hierbij. En ook, zoals een gespreksdeelnemer het verwoordde: *‘Theoretisch weten we hoe het moet, maar in de praktijk neem je jezelf mee’*.

Kortom, meer weten over de eigen krachten en kwetsbaarheden als onderwijsprofessional is een belangrijke stap om het werk goed te kunnen doen – en de warme, steunende relaties te bieden die voor getraumatiseerde leerlingen zo belangrijk zijn. In navolging van de gesprekken, hebben in het afgelopen jaar ruim 450 professionals en meer dan vijfhonderd leerlingen daarom deelgenomen aan het vragenlijstonderzoek om hier meer over te begrijpen. In het komende schooljaar worden de eerste resultaten verwacht, die – zo hopen we – stof geven tot verder gesprek en bewustwording over het belang van eigen

gezondheid, steun en ervaringen in het werken met getraumatiseerde leerlingen.

Conclusie

Traumasensitief Onderwijs is volop in ontwikkeling. Binnen deze beweging pleiten we voor gelijke aandacht voor leerlingen, ouders én professionals – zij horen bij elkaar en verdienen samen ondersteuning en groei. De ontwikkelingen en ervaringen in de praktijk zijn een belangrijke voedingsbodem voor wetenschappelijk onderzoek: wat is de impact van traumasensitief werken op alle betrokkenen? Inzicht in de kwetsbaarheden en bronnen van steun van onze leerlingen, ouders en onszelf als professionals is essentieel voor de volgende stap.

Literatuur

Asselman, M. W., Offerman, E. C. P., Koomen, H. M. Y., Bolling, F., Hoeve, M., & Bosman, R. J. (2025). Adverse childhood experiences and internalizing problems and externalizing problems of students with emotional and behavioral disorders: the role of PTSD symptoms and executive functioning. *International Journal Of School & Educational Psychology*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/21683603.2025.2473897>

Meer lezen

Op <https://www.expertisecentrumorion.nl/onze-expertise/traumasensitief-onderwijs/tso-publicaties/> zijn alle publicaties te vinden van Onderzoekend Orion, inclusief een overzicht van de gespreksbevindingen uit het onderzoek onder professionals.

Contact

Evelyn Offerman e.offerman@orion.nl
Michiel Asselman m.asselman@orion.nl